

Ks. BOGDAN KICINGER
Gliwice – Babice

Kształcenie muzyków kościelnych w ramach diecezjalnego studium organistowskiego. Specyfika i problemy

1. Wstęp

Diecezjalne ośrodki kształcenia organistów w Polsce najczęściej określane są mianem „studium organistowskie”. Spotykamy również nazwę „studium muzyki kościelnej”. Ma ona wskazywać, według myśli twórców, na poszerzony zakres prac i obowiązków podejmowanych przez nazywane tak ośrodki. W diecezji opolskiej utworzona w 1974 r. szkoła kształcenia organistów nazwana została „Kursiem organistowskim”, już jednak po roku pracy nazwę szkoły zmieniono na „Studium Organistowskie”. W 1981 r., po znacznym poszerzeniu swych obowiązków i zakresu pracy, ośrodek przyjmuje nazwę „Studium Muzyki Kościelnej”. Ośrodek gliwicki, który powstał w 1996 r. jako filia ośrodka opolskiego, również przyjął nazwę „Studium Muzyki Kościelnej”.

2. Kształtowanie się i rozwój diecezjalnych ośrodków kształcenia organistów

Aby pełniej ukazać specyfikę kształcenia w studiach organistowskich, rolę, jaką pełnią w dostarczaniu wspólnotom parafialnym wykształconych muzyków, a także miejsce, jakie zajmują w dzisiejszym pejzażu szkół muzycznych, nieodzownym staje się spojrzenie na przyczyny ich tworzenia oraz kierunki rozwoju.

Po 1945 r. zmienia się w Polsce struktura szkolnictwa muzycznego, a wraz z nią formy kształcenia organistów. W nowej rzeczywistości społeczno-politycznej tracą znaczenie, a następnie ulegają likwidacji diecezjalne i prywatne szkoły kształcące organistów, z często chlubną i bogatą historią¹. W ich miejsce powstają klasy orga-

¹ Najdłużej nowej polityce opierała się Salezjańska Szkoła Organistowska w Przemyślu. Jednak i ją w końcu dosięgły niesprawiedliwe decyzje władz. Likwidacja szkoły, przy pomocy milicji, miała miejsce w dniu 2 X 1963 r. Na ten temat zob. T. PRZYBYLSKI, *Szkoła Organistowska w Przemyślu w latach 1916-1963*, w: P. DODEJKO (red.) *Organy i muzyka organowa*, t. III, Gdańsk 1980, s. 285n.

nowe w państwowych liceach muzycznych, które miały kontynuować, przynajmniej teoretycznie, proces kształcenia organistów. Jednak już w latach pięćdziesiątych ówczesne władze państwowe, zdając sobie sprawę z faktu, iż wielu absolwentów klas organowych znajduje zatrudnienie w Kościele, zaczęły usuwać z programów kształcenia w klasach organowych takie przedmioty, jak: śpiew gregoriański, liturgia, język łaciński – nieodzowne dla właściwego pełnienia posługi muzyka kościelnego².

Bolesne dla Kościoła były również naciski władz oświatowych wywierane na nauczycieli pełniących równocześnie funkcje organistów, zmuszające ich do rezygnacji z zatrudnienia w Kościele³. Tym sposobem coraz drastyczniej odcinano Kościołowi dopływ nowych, wykształconych kadr organistowskich, i odsuwano od posługi w Kościele wielu pracujących w nim dotychczas muzyków.

Z biegiem lat sytuacja stawała się coraz bardziej nie do pogodzenia z apostolską misją Kościoła. Kościół nie mógł bowiem akceptować faktu coraz większego zubożania życia muzyczno-liturgicznego wspólnot parafialnych pozbawionych dopływu wykształconych organistów⁴.

Konstytucja o liturgii Soboru Watykańskiego II ukazała ten problem w jeszcze ostrzejszym świetle, określając muzykę wykonywaną w liturgii jako jej „nieodzowną oraz integralną część”⁵. Dowartościowała także rolę wszystkich sprawujących liturgię i biorących w niej udział. To nie tylko funkcje duchownych są liturgiczne liturgiczne są również posługi świeckich, w tym posługa organisty. Prostą konsekwencją wskazań Konstytucji była więc wzmożona troska o poziom muzyki kościelnej. Troska ta zaś z konieczności domagała się, zgodnego z zasadami i duchem odnowy liturgicznej, kształcenia tych, którzy muzykę sakralną chcą tworzyć i wykonywać.

Oczywistym było, że Kościół nie pozostanie bierny wobec skierowanych przeciwko niemu zarządzeń władz państwowych i oświatowych. Utworzenie własnych, diecezjalnych szkół organistowskich stało się zadaniem nie cierpiącym zwłoki. Był to zarazem wyraz odpowiedzialności za poziom muzyki liturgicznej we wspólnotach parafialnych.

² R. POŚPIECH, *Zjazd muzyków kościelnych w Lublinie*, „Muzyka w Liturgii” 2 (1988), nr 6, s. 16n.

³ Wielu organistów – szczególnie w małych parafiach miejskich oraz ośrodkach wiejskich – łączyło pracę w kościele z równoczesnym zatrudnieniem w szkolnictwie.

⁴ W parafiach zaczęto odczuwać skutki poczynań władz. Stąd też wielu proboszczów prosiło kurie diecezjalne o tworzenie ośrodków kształcenia organistów.

⁵ KL 112.

3. Program kształcenia w studium organistowskim

Bazą, na której tworzono programy kształcenia w studium organistowskim, były wskazania licznych dokumentów Kościoła oraz doświadczenia z pracy dawnych kościelnych szkół organistowskich⁶. Korzystano również z programów klas organowych państwowych szkół muzycznych.

Opracowywanie programów kształcenia w studium organistowskim łączyło się z wieloma poważnymi problemami, które zmuszały do kompromisów, nieraz wręcz bolesnych. Przykładem takiego kompromisu może być chociażby godzenie starań o wysoką efektywność kształcenia z jednoczesnym ograniczeniem liczby godzin przeznaczonych na proces dydaktyczny. Wielu uczniów dojeżdżało bowiem do szkół z odległych miejscowości diecezji. Uwzględnić musiano również zróżnicowane w poszczególnych diecezjach warunki lokalowe szkół i możliwości personalne środowiska zapewniającego kadrę dydaktyczną. Niezmiernie ważną dla właściwego funkcjonowania studium była liczba posiadanych instrumentów muzycznych, niezbędnych w procesie kształcenia.

Różne uwarunkowania i niejednakowe możliwości diecezji sprawiały, że programy nauczania oraz liczby godzin w cyklach dydaktycznych poszczególnych przedmiotów były – i są do dzisiaj – zróżnicowane w poszczególnych ośrodkach kształcenia.

W 1992 r., po doświadczeniach kilkunastoletniej działalności diecezjalnych ośrodków kształcenia organistów, pojawiła się pierwsza próba stworzenia ogólnopolskich zasad, na których opierałaby się dalsza praca tych ośrodków. Z inicjatywą wystąpił ks. prof. Andrzej Filaber z Archidiecezjalnego Studium Organistowskiego w Warszawie, który zaprosił przedstawicieli diecezjalnych szkół organistowskich do dyskusji o kształcie i jakości formacji muzyków kościelnych w poszczególnych ośrodkach. Dyskusja miała prowadzić do podjęcia prac nad próbą stworzenia szczegółowej bazy programowej.

Na zaproszenie ks. prof. Filabera odpowiedziało piętnaście ośrodków⁷. Ich przedstawiciele spotykali się w Warszawie cztery razy⁸. W czasie spotkań opracowano projekty dwu podstawowych dla funkcjonowania studium organistowskiego dokumentów. Pierwszy to *Statut Diecezjalnego Studium Organistowskiego*, który regulować miał działalność rzeczonych ośrodków na terenie poszczególnych diecezji Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce. Drugi dokument, zatytułowany *Regulamin Diecezjalnego Studium Organistowskiego*, zawierał szczegółowe postanowienia dotyczące funkcjonowania diecezjalnych szkół organistowskich.

⁶ Instrukcja Świętej Kongregacji Obrzędów o Muzyce i Liturgii według wskazań encyklik papieża Piusa XII *Musicae Sacrae Disciplina* oraz *Mediator Dei*, wydana 3 IX 1958 r., domagała się, aby każda diecezja posiadała szkołę śpiewu i gry organowej, w której kształciłoby się organiści, dyrygenci, a nawet artyści muzycy. Określiła również podstawowy zakres wykształcenia muzyka kościelnego. Zob. AAS 50 (1958), s. 630-663.

⁷ Byli to przedstawiciele studiów organistowskich z: Warszawy, Łądu (salezianie), Łodzi, Katowic, Kielc, Krakowa, Opola, Poznania, Przemysła, Płocka, Szczecina, Tarnowa, Włocławka, Wrocławia oraz Studium Zakonnego z Anina. W spotkaniach brał udział bp J. Zawitkowski – ówczesny przewodniczący Podkomisji Episkopatu ds. Muzyki Kościelnej.

⁸ 11 maja 1992 r. – obecnych 20 osób; 26 października 1992 r. – obecnych 13 osób; 15 stycznia 1993 r. – obecnych 17 osób; 17 maja 1993 r. – obecnych 14 osób.

Regulamin określał:

1. warunki przyjęcia do studium;
2. prawa i obowiązki uczniów;
3. czas nauki i program nauczania, który w ciągu 5 lat powinien objąć następujące przedmioty: fortepian, organy, zasady muzyki, kształcenie słuchu, chorał gregoriański, harmonia, harmonia modalna, śpiew liturgiczny, emisja głosu, dyrygowanie, chór, praktyka organistowska, organoznawstwo, historia muzyki, formy muzyczne, liturgika, prawodawstwo muzyki liturgicznej;
4. kryteria ocen i zaliczeń;
5. warunki dopuszczenia do egzaminu dyplomowego.

W zamierzeniu twórców *Statut* oraz *Regulamin*, po zatwierdzeniu przez Konferencję Episkopatu Polski, miały obowiązywać na terenie całego kraju. Chodziło o to, by doprowadzić do ujednoczenia programów kształcenia w studiach i w konsekwencji sprawić, że dyplomy, które upoważniają absolwentów do podejmowania posługi organisty w całym kraju, miałyby porównywalną wartość, niezależnie od tego, który ośrodek je sygnował.

Jednakże nie doszło do zatwierdzenia tych dokumentów przez Konferencję Episkopatu Polski. Pomimo tego stały się one dla wielu diecezjalnych ośrodków kształcenia podstawami, na których opierały one później własne statuty i programy.

4. Program nauki w Studium Muzyki Kościelnej w Gliwicach

Aby ukazać obecną sytuację studium organistowskiego, posłużymy się przykładem funkcjonowania Studium Muzyki Kościelnej w Gliwicach. Ośrodek gliwicki rozpoczął działalność w roku szkolnym 1996/97 jako filia Studium w Opolu. Ten jego status sprawił, że studium gliwickie przejęło *Statut* i *Regulamin Studium Muzyki Kościelnej* w Opolu, który został opracowany w oparciu o ogólnopolski *Statut* i *Regulamin Diecezjalnego Studium Organistowskiego*. Powstał w czasie wyżej wzmiankowanych spotkań w Warszawie.

4.1. Warunki przyjęcia do gliwickiego Studium Muzyki Kościelnej

Kandydat ubiegający się o przyjęcie do gliwickiego Studium Muzyki Kościelnej powinien:

- a) mieć ukończoną ogólnokształcącą szkołę podstawową;
- b) przedłożyć świadectwo stwierdzające znajomość podstawowych wiadomości muzycznych oraz umiejętność gry na fortepianie (może to być świadectwo ze szkoły muzycznej, ogniska muzycznego lub od nauczyciela prywatnego);
- c) pozytywnie zdać egzamin wstępny, na którym wymagane są: znajomość podstawowych zasad muzyki (według podręcznika F. Wesołowskiego lub Z. Lissy), zaprezentowanie dobrej, elementarnej techniki pianistycznej (minimum gama, etiuda, jedna część sonatiny, prosty utwór polifoniczny J.S. Bacha), wykazanie się słuchem i pamięcią muzyczną oraz możliwym do kształcenia głosem;

- d) przedłożyć skierowanie księdza proboszcza, własnoręcznie napisany życiorys oraz podanie.

Na podstawie wyników egzaminu wstępnego następuje podział kandydatów na dwie grupy kształceniowe. Mało zaawansowani przyjmowani są na rok pierwszy, czyli przygotowawczy. Pozostałych przyjmuje się na rok drugi, który rozpoczyna właściwy, czteroletni proces kształcenia organistów.

4.2. Program formacyjny Studium Muzyki Kościelnej

Realizowany jest on w dwóch zasadniczych nurtach:

- praktycznym – podstawowym, kształtującym warsztat muzyczny (fortepian, organy, zasady muzyki, kształcenie słuchu, harmonia, praktyka muzyczno-liturgiczna, repertuar chorału gregoriańskiego, elementy dyrygentury chóralnej, prowadzenie zespołów śpiewaczych);
- teoretycznym – uzupełniającym, gdzie zdobywa się wiadomości nieodzowne w pracy muzyka kościelnego (liturgika, prawodawstwo kościelne, organoznawstwo) oraz te, dzięki którym wyrabia się osobowość muzyczna i smak artystyczny przyszłych organistów (nauka o muzyce – głównie historia i formy muzyki religijnej, literatura muzyki religijnej, elementy estetyki muzyki kościelnej).

Program zakłada również studium rodzimej, śląskiej, tradycji muzyki kościelnej, wymagającej kontynuacji, jak też wzbogacenia o nowe wartości, konieczne do godnego i pięknego sprawowania liturgii.

Szczegółowo program nauki w Studium Muzyki Kościelnej w Gliwicach przedstawiają poniższe tabele.

Rok I	
ZASADY MUZYKI	2 GODZINY TYGODNIOWO
KSZTAŁCENIE SŁUCHU	2 GODZINY TYGODNIOWO
FORTEPIAN	1 GODZINA TYGODNIOWO
RAZEM	5 GODZIN TYGODNIOWO

Rok II	
ZASADY MUZYKI	1 GODZINA NA 2 TYGODNIE
KSZTAŁCENIE SŁUCHU	1 GODZINA TYGODNIOWO
ŚPIEW LITURGICZNY	1 GODZINA TYGODNIOWO
LITURGIKA	1 GODZINA TYGODNIOWO
HISTORIA MUZYKI (ŚREDNIOWIECZE I RENESANS)	1 GODZINA TYGODNIOWO
FORMY MUZYKI RELIGIJNEJ	1 GODZINA NA 2 TYGODNIE
ORGANY	1 GODZINA TYGODNIOWO
RAZEM	6 GODZIN TYGODNIOWO

Rok III	
HARMONIA	3 GODZINY NA 2 TYGODNIE
KSZTAŁCENIE SŁUCHU	1 GODZINA TYGODNIOWO
SCHOLA GREGORIAŃSKA	1 GODZINA TYGODNIOWO
LITURGIKA	1 GODZINA TYGODNIOWO
HISTORIA MUZYKI (BAROK)	1 GODZINA NA 2 TYGODNIE
ORGANOZNAWSTWO	1 GODZINA TYGODNIOWO
ORGANY	1 GODZINA TYGODNIOWO
RAZEM	7 GODZIN TYGODNIOWO

Rok IV	
HARMONIA	3 GODZINY NA 2 TYGODNIE
CHÓR	2 GODZINY TYGODNIOWO
SCHOLA GREGORIAŃSKA	1 GODZINA TYGODNIOWO
PRAWODAWSTWO MUZYKI KOŚCIELNEJ	1 GODZINA TYGODNIOWO
HISTORIA MUZYKI (BAROK I KLASYCYZM)	1 GODZINA NA 2 TYGODNIE
ORGANOZNAWSTWO	1 GODZINA TYGODNIOWO
ORGANY	1 GODZINA TYGODNIOWO
RAZEM	7 GODZIN TYGODNIOWO

Rok V	
HARMONIA	1 GODZINA TYGODNIOWO
IMPROWIZACJA	1 GODZINA NA 2 TYGODNIE
KOŚCIELNE ZESPOŁY ŚPIEWACZE	1 GODZINA NA 2 TYGODNIE
LITERATURA ORGANOWA	1 GODZINA TYGODNIOWO
HISTORIA MUZYKI (XIX I XX WIEK)	1 GODZINA NA 2 TYGODNIE
CHÓR	2 GODZINY TYGODNIOWO
ORGANY	1 GODZINA TYGODNIOWO
RAZEM	7 GODZIN TYGODNIOWO

Lekcje gry na organach trwają 60 minut. Prowadzą je wyłącznie pedagodzy Studium Muzyki Kościelnej, co daje możliwość jednolitości w sposobie prowadzenia akompaniamentu liturgicznego. Zasadą jest, iż są to praktykujący organiści. W ramach praktyki liturgicznej uczniowie V roku mają obowiązek grania w czasie przynajmniej jednej Mszy św. miesięcznie w obecności pedagoga.

Każdy semestr kończą zaliczenia i egzaminy ze wszystkich wykładanych przedmiotów. Egzamin z organów obejmuje literaturę organową, akompaniament do pieśni, odpowiedzi i aklamacje.

4.3. Indywidualny tok nauki

Wśród kandydatów do Studium są również osoby po szkołach muzycznych II stopnia i po studiach muzycznych. Dla nich przewidziany jest indywidualny tok nauki. Ta szczególna możliwość zdobycia wykształcenia muzyka kościelnego cieszy się dużą popularnością wśród absolwentów szkół i uczelni muzycznych. Tok indywidualny nauki trwa zasadniczo dwa lub trzy lata. W tym czasie studiujący uzupełniają wykształcenie o przedmioty niezbędne w praktyce kościelnej oraz studiują grę organową.

4.4. Zakończenie kształcenia. Egzamin dyplomowy

Do egzaminu dyplomowego dopuszczani są uczniowie, którzy pozytywnie zaliczyli wszystkie przedmioty przewidziane w programie kształcenia w Studium. Egzamin dyplomowy obejmuje:

- a) egzamin pisemny i ustny z harmonii,
- b) egzamin z historii muzyki,
- c) egzamin z prawodawstwa muzyki liturgicznej,
- d) egzamin z gry organowej, złożony z trzech części:
  - literatura organowa;
  - granie mszy przed komisją egzaminacyjną (w sali wykładowej). Ocenie komisji podlega: dobór repertuaru na zadany okres liturgiczny, poprawność akompaniamentu, odpowiedzi i aklamacji;
  - granie na niedzielnej Mszy św., które ocenia komisja egzaminacyjna.

Studium Muzyki Kościelnej w Gliwicach mieści się w osobnej części budynku Kurii Diecezjalnej. Zajęcia odbywają się w 8 salach. Do dyspozycji uczniowie mają: 7 pianin, fortepian, 8-głosowe organy piszczałkowe o trakturze elektropneumatycznej, dwa instrumenty organowe elektroniczne, bibliotekę ze zbiorami nut, podręczników, książek i płyt kompaktowych.

5. Zakończenie

Na zakończenie wypowiedzi pragnę wyrazić wdzięczność Zarządowi Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych, na czele z Przewodniczącym – ks. dr. hab. Antonim Reginkiem, za podjęcie na naszej tegorocznej konferencji problemu kształcenia muzyków kościelnych. Po wielu latach działalności diecezjalnych ośrodków kształcenia organistów (niektóre z nich pracują już ponad 40 lat) jak najbardziej na miejscu są pewne podsumowania, zawierające zarazem satysfakcję z tego, co już osiągnięto, jak również wnioski dotyczące istniejących wciąż niedociągnięć. Należy postawić sobie pytanie, czy szkoły te w sposób właściwy wypełniły pustą przestrzeń powstałą po likwidacji placówek funkcjonujących przed II wojną światową (i krótko po niej). Dalej

– zastanawiać się, w jakim stopniu poszczególne ośrodki spełniają pokładane w nich oczekiwania oraz oceniać wartość ich działalności dydaktycznej.

Wnioski z tych rozważań będą nam pomocne w dalszym rozwijaniu działalności studiów organistowskich w nowych, zmienionych warunkach. Pomocą w tym powinny być istniejące już struktury i zasoby: programy, kadry, lokale, instrumenty. Nie bez znaczenia jest również fakt coraz aktywniejszej współpracy między różnymi ośrodkami, budzący spore nadzieje na przyszłość.

Pod dyskusję Szanownemu Gremium zebranych tutaj muzyków kościelnych podaję myśl o podjęciu kolejnej próby zatwierdzenia przez Episkopat Polski *Statutu i Regulaminu Studium Organistowskiego*. Ogólnopolski charakter tych dokumentów niewątpliwie przyczyniłby się do zintensyfikowania procesu kształcenia muzyków kościelnych i do ujednolicenia stawianych im wymagań.